

Araştırma Makalesi / Research Paper

KIRIM TATAR TÜRKÜLERİNDE 1904-1905 RUS-JAPON SAVAŞI'NIN YANSIMALARI

Niyar KURTBİLAL*

Öz

XIX. yüzyılın sonlarında Avrupa'nın en güçlü devletleri Çin üzerindeki nüfuzlarını arttırarak bu ülkenin bazı bölgelerini kendi denetimleri altına almaya çalışmışlardır. XIX. yüzyılın sonu - XX. yüzyılın başında İngiltere, Fransa ve Almanya'nın Çin topraklarındaki etki alanları nihai hâlini almıştı. Bu dönemde Çin neredeyse yarı sömürge hâline gelmişti. Çin üzerindeki bu mücadeleye Pasifik Okyanusu'nda buz tutmayan bir limana sahip olmaya çalışan Rusya İmparatorluğu da katılmıştı. Rusya'nın esas çıkarları Çin'in Mançurya bölgesinde yoğunlaşmıştı. Bu durum Japon İmparatorluğu'nun çıkarları için uygun değildi. Böylece, Çin'in Mançurya bölgesi iki ülke çıkarlarının çatıştığı bir yer hâline gelmişti. Bunun neticesinde 1904 yılının başında iki ülke arasında, tarihte 1904-1905 Rus-Japon Savaşı adıyla bilinen savaş meydana gelmişti. Bu tarihte Rusya İmparatorluğu Japonlarla savaşmak üzere ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan binlerce askeri Uzak Doğu'ya göndermiştir. Bu askerlerin içinde Rusya İmparatorluğu sınırları dâhilinde yaşayan pek çok Türk-Müslüman da vardı. Onların arasında önemli ölçüde Kırım Tatar askerleri de bulunmaktaydı. Japonların galibiyeti ile sonuçlanan bu savaş sırasında yaşananlar Kırım Tatar halk edebiyatı ürünlerine, özellikle de türkülerle konu olmuştur. Bu türküler ilk kez Aleksey Olesnitskiy ve Aleksandr Samoyloviç gibi araştırmacıların çalışmalarında yer almıştır. Türkülerde Rus-Japon Savaşı sırasında yaşananlar bütün canlılığıyla yansıtılmıştır. Bu çalışmamızda, bir sözlü edebiyat ürünü olan Kırım Tatar

Geliş Tarihi/ Date Applied: 13.05.2019

Kabul Tarihi/ Date Accepted: 07.02.2020

Makalenin Künyesi: Kurtbilal, N. (2020). "Kırım Tatar Türkülerinde 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'nın Yansımaları". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 49, 67-86.

DOI: 10.24155/tdk.2020.128

* Öğr. Gör., Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, qirimqoz@yahoo.ca

ORCID ID:0000-0002-4142-5844

türkülerinde anlatılan söz konusu olaylar tarihî bilgiler ışığında değerlendirilmiştir.

Anahtar sözcükler: 1904-1905 Rus-Japon Savaşı, Port-Artur, Kırım Tatarları, Kırım Tatar Türkçesi, tarihî türküler.

Russo-Japanese War 1904-1905 in the Folk Songs of Crimean Tatars

Abstract

In the late 19th century, Europe's most powerful states increased their influence over China and tried to take control over some parts of this country. At the end of the 19th century and at the beginning of the 20th century, the mandates of Britain, France and Germany on the Chinese territory had been finalized. The Russian Empire was also involved in this struggle over China, trying to have a non-icy harbour in the Pacific Ocean. The main interests of Russia were concentrated in Manchuria. This was not appropriate for the interests of the Japanese Empire. Thus, the Manchurian region of China became a place where the interests of the two countries clashed. As a result of this, at the beginning of 1904, the war known as the 1904-1905 Russo-Japanese War occurred between the two countries. At that time, the Russian Empire sent thousands of soldiers living in different parts of Russia to the Far East to fight against the Japanese. Among these soldiers, there were many Turkic-Muslims living within the borders of the Russian Empire. There were also a significant number of Crimean Tatar soldiers among them. What happened during this war, which resulted in the victory of the Japanese, has been the subject of Crimean Tatar folk literature products and especially folk songs. These folk songs were first included in the studies of researchers such as Olesnitskiy and Samoylovich. In this study, the events mentioned in the Crimean Tatar folk songs were evaluated in the light of historical information.

Keywords: 1904-1905 Russo-Japanese War, Port-Arthur, Crimean Tatars, Crimean Tatar language, historical folk songs.

Giriş

XIX. yüzyılın sonu Avrupa'nın güçlü devletlerinin Çin üzerindeki nüfuzlarını arttırmak için birbirleriyle yoğun mücadelelere giriştikleri bir dönem olmuştur. Bu mücadelede kendi çıkarlarını korumaya çalışan Rusya ile Japonya, Kore ve Çin'in Mançurya bölgesi üzerinde rekabet içerisine girmişlerdir. 1894 yılında Kore toprakları yüzünden başlayan Çin-Japon Savaşı 1895'te Japonya'nın galibiyeti ile sonuçlansa da Rusya, Almanya ve Fransa'nın müdahalesi üzerine Japonya Çin'den istediği Güney Mançurya'dan vazgeçmek zorunda kalmıştır. Bu bölgeyi kendi denetimi altına almak isteyen Rusya, 1897 yılında Mançurya'nın Laodun Yarımadası'n-

daki stratejik bakımdan önemli olan Port-Artur Limanı'na (şimdiki adı Lüshunkou) filosunu yerleştirdikten sonra Çin'e baskı uygulayarak 1898 yılında Laodun Yarımadası'nı 25 yıllığına kiralamış, ayrıca daha 1890'lı yıllarda başlattığı Trans-Sibirya Demiryolu yapımını Port-Artur'a kadar genişletme hakkını elde etmişti. 1903 yılının yaz mevsiminde demiryolu inşaatının Port-Artur Limanı'na kadar tamamlanması ve 1901 yılından beri yapılan Rus-Japon müzakerelerinin sonuçsuz kalması Japonları harekete geçirmişti. 8 Şubat (26 Ocak) 1904 tarihinde Japon ana filosunun ani bir saldırısı ve Port-Artur'daki Rus deniz filosunu kuşatması ile Rus-Japon Savaşı başlamıştır. Bunun üzerine Rusya İmparatorluğu'nda seferberlik ilan edilmiştir. Böylece, kendileri için hiçbir mana ifade etmeyen Rus-Japon Savaşı'na Rusya İmparatorluğu sınırları dâhilinde yaşayan diğer Türk-Müslümanlarla birlikte pek çok Kırım Tatarı da seferber edilmiştir. Bu olaylar Kırım Tatar halk edebiyatı ürünlerinden özellikle türkülerle konu olmuştur. 1904-1905 Rus-Japon Savaşı dönemini anlatan Kırım Tatar türkülerinden günümüze kadar “Zapasnoyların Türküsü”, “Makarof Türküsü”, “Port-Artur Türküsü” gibi eserler ulaşmıştır. Bu türküler ilk kez Aleksey Olesnitskiy ve Aleksandr Samoyloviç gibi Kırım Tatar türkülleri ile ilgili çalışmalar yapan araştırmacılar tarafından kaleme alınmıştır. 1909 yılında Kırım'ın güneyindeki 15 köyde derleme yapan A. Olesnitskiy bir sene sonra Rusça yayımladığı “*Kırım Türklerinin Türkülleri*” kitabında *Rus-Japon Savaşı Dönemine Ait Türküler* başlığı altında varyantlarıyla beraber toplam beş eser sunmuştur. Kitapta türkülerin Rusça tercümesi de verilmiştir (Olesnitskiy, 1910: 35-42, 111-118). 1910 yılında ünlü Türkoğ Aleksandr Samoyloviç'in Rus dilinde “Port-Artur Hakkında Kırım Türküsü” başlıklı makalesi yayımlanmıştır (Samoyloviç, 2000: 19-22). Makalede “Port-Artur Türküsü” eserinin altı beyitten oluşan orijinal metni Kiril harfleriyle verilmiş ve Rusça tercümesi sunulmuştur. Günümüz Kırım Tatarları arasında millî yır olarak bilinen “Port Artur” türküsü 1977 yılından sonra yayımlanan Kırım Tatarlarının türkü kitaplarının çoğunda yer almaktadır¹. 2007 yılında Ablâziz Veliyev ve Server Kakura tarafından hazırlanan “*Kırım Tatar Muhacir Türkülleri*” kitabında “Zapasnoyların Türküsü”, “Port Artur Türküsü”, “Port Artur” ve “Makarof Türküsü” var-

1 Bk. Bahşiş, İ. ve Nalbandov, E. (1977), *Sabanın Saar Vaqtında. Qırım-Tatar Halq Yırları*. Taşkent: «Ğafur Ğulam adına Edebiyat ve San'at» Neşriyatı, “*Port-Arturın Qalesi*”, s. 234, bk. Şerfedinov, Y. (1979), *Yañra Qaytarma*. Taşkent: «Ğafur Ğulam adına Edebiyat ve San'at» Neşriyatı, “*Port-Arturın Qalesi*”, s. 30-31, bk. Kakuk, Z. (1993), *Kırım Tatar Şarkıları*. Ankara: TDK Yayınları, “...Maşınlar Yağlanğan” s.165-166, 169, bk. Bahşiş İ., Nalbandov, E. ve Velicanov M. (1996), *Qırımtatar Halq Yırları*. Aqmescit: «Tavriya» Neşriyatı, “*Port-Arturın Qalesi*”, s. 293-294. 2001 yılında Kırım Tatarlarının ünlü sanatçısı, bestekâr Fevzi Ali tarafından yayımlanan *Kırım Halk Müziği Antolojisi* kitabında hem Kırım Tatarları hem de Karaylar tarafından söylenen “Port-Artur” türküsünün iki varyantı verilmiştir. Bk. Aliyev, F. (2001), *Qırım Halq Müzikasının Antologiyası*. Simferopol: «Qırımdevoqupedneşir» Neşriyatı, “*Port-Artur*” s. 147, 326, bk. Bektöre, Y. (2013), *Kırım Türkülleri. Yaşamdan Müziğe Yansımalar*. Eskişehir, “*Port-Artur*” türküsü, s. 45.

yantlarıyla beraber *Soldat Türküleri*² grubunda verilmiştir (Veliyev, 2007: 153-161). Bu türkülerin içeriğinde seferberlik ilanının duyurulmasının ardından Kırım Yarımadası'nda yaşananlar (“Zapasnoylarıñ Türküsü”, “Port Artur Türküsü”), Port-Artur’a giden yol (“Port Artur Türküsü”) ve savaşta yaşananlar (“Port Artur Türküsü”, “Makarof Türküsü”) halkın diliyle duygusal bir şekilde anlatılmıştır.

Türkülerde Tarihî Gerçeklik

***

*Yaponlar cenk açtılar, padişalar şaştılar.
Port-arturnuñ içine kökten ateş saştılar.*
 (“Port-Artur Türküsü” (II), Olesnitskiy, 1910: 41).

9 Şubat (27 Ocak) 1904 yılında Çar II. Nikolay tarafından imzalanan bir manifestoda Port-Artur’daki Rus donanmasının Japonların ani bir saldırısına uğradığı ve bu yüzden Rusya’nın Japonya’yla savaş hâlinde olduğu bildirilmiştir. Manifestoda Çar II. Nikolay İmparatorluğun sadık tebaasına Anavatan müdafaası için ayağa kalkması çağrısında bulunmaktadır. Rusya Ana Karargâhı, ülkenin gittikçe kötüleşen dış ve iç siyasi durumunu göz önünde bulundurarak, İmparatorluğun sınırlarını ve iç bölgelerini boş bırakmamak için Mançurya topraklarında bulunan orduya destek olarak esas itibarıyla “zapasnoyları” yani ihtiyat kuvvetlerini seferber etme kararını almıştır (Derevyanko, 2005: 63). Kırimlı yedek askerler adına söylenen Kırim Tatar türküsü işte bu yüzden “Zapasnoylarıñ Türküsü” (yani “Yedek Askerlerin Türküsü”) adıyla geçmektedir. A. Olesnitskiy çalışmasında bu türkünün iki varyantını sunmuştur. Türkünün birinci varyantı Kırim’ın Gaspra köyünde Memet Ömer-oğlu isimli bir gençten, ikinci varyantı Alupka’da İbrahim Abibulla-oğlu’ndan yazılmıştır. A. Olesnitskiy “Zapasnoylarıñ Türküsü”nün birinci varyantının Rusça tercümesini sunarken kaynak kişinin bu eseri Rus-Japon Savaşı’ndan dönen Kırimlı askerlerden öğrendiğini ayrıca belirtmektedir (Olesnitskiy, 1910: 38, 39, 111).

Rusya İmparatorluğu’nun birçok yerinde olduğu gibi, Kırim topraklarında da Rus-Japon Savaşı dönemi büyük felaketlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. İmparatorluğun tebaası siyasi liderlerin hatasının bir neticesi olarak gördükleri bu savaşa büyük tepki göstermekteydiler.³ Kırim’da askerlik çağına gelmiş birçok Kırim Tatar genci bir yolunu bulup İstanbul’a kaçarak, Kırim’a dönmek için savaşın sona ermesini beklemekteydiler (Kı-

2 *Asker Türküleri*, <Rus. *cođam* [saldat] ‘asker’.

3 Ünlü Rus yazar Lev Tolstoy 1904 yılının ilkbahar ortasında yayımladığı “Kendinize Gelin” başlıklı makalesinde Rus-Japon Savaşı ile ilgili kendi düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: *130 milyon halkın idarecisi olarak kabul edilen, sürekli kandırılan, kendi kendine itiraz etmek mecburiyetinde bırakılan, bedbaht, şaşırmiş genç adam, inanmakta ve teşekkür etmekte ve kendine ait dediği orduyu, daha az hakla kendine ait diyebileceği toprakların müdafaası için ölüme sürüklemektedir.* (bk. Tolstoy, L. 2006). *Polnoye sobraniye soçineniy: Proizvedeniya 1904-1906*. T. 36. Moskva: Rossiyskaya gosudarstvennaya biblioteka (Odumaytes’, s.100-148, bk. s. 105).

rımlı, 2010: 65)⁴. Öte yandan, vatanlarından yüz binlerce kilometre uzakta cereyan etmekte olan bu bilinmeyen savaşa Kırım Tatar askerleri dehşetler içinde uğurlanmaktaydı. 1904-1905 Rus-Japon Savaşı döneminde Rusya İmparatorluğu’nda kısmi (bölgesel) seferberlik uygulanmıştır. Kırım tarihini araştıran Voleliy Vozgrin Kırım Tatarlarından 900 yedek askerin savaş harekâtı henüz başlamadan, güz mevsiminin son aylarında acilen seferber edildiğini, daha sonra bu tür kampanyaların defalarca tekrar edildiğini belirtmektedir (Vozgrin, 2014, II: 739). Savaş esnasında toplam dokuz kez kısmi seferberlik ilan edilmiştir (Derevyanko, 2005: 63)⁵. 1904-1905 Rus-Japon Savaşı ile ilgili seferberlik dönemi Kırım Tatar türkülerinde şu şekilde anlatılmıştır:

***

*Xırım avalından sual iderseñ,
Söyleyim bir destan, diñle bir zeman!
Sene biñ doxus yüz dört oldu temam,-
Bir ferman oğundu ciana eman.*

*Devletli padşamız ferman eyledi;
“Cem olsun zapasnoy Ağ-yara” dedi,
“Er ges alını bildirsın” dedi;
“Ağlaşmağ olmasın”, dedi, “er zeman!”.
Dekabr ayınıñ yedinci gece,
Saat birden ekiye varınca,
Aradılar köyleri baştan başınca,
“İşitmeyen çalmasın, dedi, “bir insan!”*

***

*Yaltadan⁶ bir çaber keldi, yetiştı;
Er geziñ içine bir ateş tüştü.
Cümlesi abab-ile körüştü,
Dediler: “bize çare yoğ iç eman”.*

4 Ömer Sami Arbatlı’nın “Kırım’da Rüştiye Mekteplerinin Açılması ve Tesirleri” makalesinde de bu konu ile ilgili bilgiler verilmektedir [bk. *Emel*, 26 (1965), 19]. 1949 yılında Eskişehir’in Yaverören köyünde dünyaya gelen Halil Koca’nın dedesi Ahmet Koca da Ruslara asker olmak istemediği için XX. yüzyılın başında 18 yaşında Anadolu’ya gelmek için yola çıkmıştır. Türkiye’ye geldikten sonra Kırım’a dönme hayaliyle yaşayan Ahmet Koca Kırım’da lazım olur gerekçesiyle Rus İmparatorluğu’nun paralarını bile muhafaza etmiştir. Günümüzde bu paralar Eskişehir’de yaşayan torunu Halil Koca’nın evinde bulunmaktadır.

5 1904-1905 Rus-Japon Savaşı döneminde Rusya İmparatorluğu’nda en son seferberlik 19 Ağustos (6 Ağustos) 1905 yılında, barış anlaşması imzalanmadan önce ilan edilmiştir (Derevyanko, 2005: 63). Bu savaş ile ilgili *Tercüman* gazetesinde “Bu defaki Aksa-yı Şark muharebesinde, başka muharebelere göre, Müslümanların miktarı daha ziyadedir.” cümlesi yer almaktadır (Arıkan, 2011: 28).

6 Kırım Yarımadası’nın güney sahilinde bulunan Yalta kenti XVI. yüzyılın ilk yarısında üç mahalleden oluşan bir kasaba hüviyetinde olup Mânküb’a bağlı bulunmaktaydı (Öztürk, 2000: 106). Rus işgalinin ardından burası iklimin güzelliği sayesinde daha çok tatil yeri olarak hızla gelişmeye başlamıştır. 1838 – 1923 yılları arasında artık ilçe (*uyezd*) statüsünde bir kent olan Yalta, *volost* (nahiye) statüsünü taşıyan Aluşta, Baydar, Dereköy, Bağatur, Küçüközen ve *okrug* (bölge) statüsünde olan Balaklava gibi yerlerin merkeziydi (Yefimov, 1999: 286-299).

(“Zapasnoylarıñ Türküsü” (I), Olesnitskiy, 1910: 35-36).

***

*Keldi bear, kitti küz, ağlamaıxtan şıştı köz.
Port-artura kiteriz, sağlıı-ile xalıñız!
Ağlama, anam, ağlama, babam, - belki Mevlam xutarır!
 (“Port-Artur Türküsü” (I), Olesnitskiy, 1910: 39).*

***

*Pağşadan ferman keldi Port-arturğa varmağa,
Port-arturğa varğan soñra, yaponlarnı qırmağa.*

*Prikas keldi köylerge – yürecigim iñleye:
Nede qatı ola-iken cenkke varıp ölmege!
 (“Port-Artur Türküsü” (II), Olesnitskiy, 1910: 40).*

***

*Bardım çeşme başına,
Sabun quydum daşına.
Meni saldat (zapas) aldılar,
Otuz eki yaşına.*

(“Port-Artur Türküsü”, Samoyloviç, 2000: 20).

Seferberlik döneminde yedek askerleri silah altına alma işinde *naçalnik*, *galava*, *istarisa* gibi görevliler vazifelendirilmiştir:

***

*Geceniñ yarısında telegram keldi:
Cemi **naçalniklere** emir verildi;
Istarisa, yüz-başılar köylere töküldü.
Yazıx oldu bize yetim evlâtlar!*

***Galava** zapasları volusa yığdı.*

(“Zapasnoylarıñ Türküsü” (II), Olesnitskiy, 1910: 38).

XX. yüzyılın başında Kırım'ın idari sistemini yansıtan bu kelimeler Kırım Tatar Türkçesine Rusçadan geçmiştir. Genel olarak ‘makam, rütbe, derece bakımından daha üst olan kimse’ manasında kullanılan *naçalnik* (< Rus. *начальник*) kelimesi Rus askerî terminolojisinde ‘komutan, amir’ anlamında geçmektedir. Türküde *naçalnik* kelimesi her ne kadar genel anlamda kullanılmışsa da burada özellikle *uvezdnyı voinskiy naçalnik* (< Rus. *уездный воинский начальник*) ‘kaza askerî komutanı’ ve *zemskiy uçastkovıy naçalnik* (< Rus. *земский участковый начальник*) ‘mahallî idare komutanı’ gibi görevliler kastedilmektedir. Yerel askerî idarede yardımcı kararğâh subayı görevinde bulunan kaza askerî komutanı, savaş döneminde

ordunun mümkün olduğunca hızlı bir şekilde seferber edilmesi için bütün emirleri yerine getirmekle yükümlü idi. Yedek askerleri silah altına çağırarak, atları toplamak, orduya destek için askerî gücü sağlamak onun görevlerinden idi (Brockhaus, 1892a, VI a: 930-931). Köylülerin ve vergi ödeyen diğer sakinlerin ilk kademe mahkemesi sayılan mahallî idare komutanıysa köy kamu idaresi organlarının faaliyetlerini denetleyen kişiydi (Brockhaus, 1894, XII^A: 504 -514). Halk dilinde *galava* (< Rus. *голова* [*galavá*])⁷ adıyla bilinen nahiye başkanı da, mahallî idare komutanı tarafından tayin edilmekteydi (Brockhaus, 1892 b, VII: 93-98). Hem idari görevli hem de polis işleri sorumlusu olarak görev yapan nahiye başkanı, nahiyede genel güvenliği ve kamu düzenini korumakla yükümlü, yasaların yürütülmesini ve bunlara dayanan hükûmet emirlerinin yerine getirilmesini sağlayan en yetkili yönetim görevlisiydi (Krayevskiy, 1899: 38). Literatürde 1861-1917 yılları arasında Çarlık Rusyası'nda nahiyenin seçimle gelen baş görevlisi için hem *volostnoy galava* (< Rus. *волостной голова* [*valastnýy galavá*]) 'nahiye başı', hem *volostnoy starşına* (< Rus. *волостной старшина* [*valastnýy starşiná*]) 'nahiye büyüğü, yönetmeni' isimleri kullanılmıştır. A. Olesnitskiy "*Zapasnoylarıñ Türküsü*"nü Rusçaya tercüme ederken *galava* kelimesini *starşına*⁸ (< Rus. *старшина*) sözcüğüyle izah etmiştir (Olesnitskiy, 1910: 115). Nahiye başkanlarına *selskiy starostalar* (< Rus. *сельский староста* [*selskiy stárásta*]) yani 'köy muhtarları' yardım etmekteydiler. Türküde *istarisa* şeklinde geçen *starosta* kelimesi (< Rus. *староста* [*stárásta*]) 'herhangi bir küçük topluluğun, grubun işlerini yürütmek için seçilen veya tayin edilen kişi' manasında kullanılmaktadır (Ojegov ve Şvedova, 2008: 763). Seferberlik döneminde köy ahalisine seferberlik fermanını duyuran *istarisalara* yüzbaşılar da eşlik etmekteydi.

"Zapasnoylarıñ Türküsü"nde yer alan bilgilere göre seferberlik esnasında yedek askerlere *karta* verilmiştir:

***

Zapaslar eline karta verildi.

("Zapasnoylarıñ Türküsü" (II), Olesnitskiy, 1910: 38).

A. Olesnitskiy türkü sözlerini Rusçaya tercüme ederken *karta* kelimesini *bilet* olarak izah etmiş ve dipnotta: "Metinde *karta* kelimesi geçmektedir, fakat uygun bir anlam bulmak zor, çünkü plan ve haritalar yalnız askerlerde değil savaştaki subaylarda bile yoktu" açıklamasını yapmıştır (Olesnitskiy, 1910: 114). Rus dilinde *karta* (< Rus. *карта*) kelimesinin '1.

7 Rus askerî terminolojisinde muhtelif başkanlık görevleri için kullanılan *galava* kelimesi 'baş, başkan, reis, şef' anlamında geçmektedir.

8 'Kalfâ, işçi başı, formen' olarak tercüme edilen *starşına* kelimesi 1917 yılına kadar Rusya'da 'herhangi bir zümre teşkilatının, mesleki derneklerin işlerini idare eden seçilir kişi' anlamında geçmektedir (Ojegov ve Şvedova, 2008: 763)

harita, 2. form, 3. oyun kâğıdı' gibi anlamlarının olduğu dikkate alınırsa sözcüğün anlamıyla ilgili sıkıntı yaratan husus aslında ortaya çıkmaktadır. Fakat Rusçada *prizivnaya karta* (<Rus. *призывная карта*) yani 'askere alınma kartı' gibi terimin mevcut olması türküdeki *karta* kelimesinin 'askere alınma kartı' anlamında kullanıldığı ihtimalini düşündürmektedir.⁹

1904-1905 Rus-Japon Savaşı'na Kırım Yarımadası'ndan Kırım Tatar askerleri ile birlikte farklı etnik ve dinî gruplardan yedek askerler de seferber edilmiştir. Türkü sözlerinde bu durum şu şekilde anlatılmıştır:

***

Er ges kendi dinince dua çıldılar;

(“Zapasnoyların Türküsü” (I), Olesnitskiy, 1910: 38).

***

Ep milletler bir birin çardaş bildi...

Ol kün milletleriñ yüregi yandı;

(“Zapasnoyların Türküsü” (II), Olesnitskiy, 1910: 38).

Çarlık Rusyası'nın Kırım'ı ilhak ettiği 1783 yılından itibaren Kırım Tatarlarına karşı uygulanan baskıcı siyaset sonucunda XX. yüzyılın başına gelindiğinde Kırım Yarımadası'nın etnik yapısı köklü bir şekilde değişmişti. 1897 sayımı sonuçlarından anlaşıldığı üzere 546. 592 nüfuslu Kırım Yarımadası'nda Slav kökenli halkların sayısı artmıştı (Troynitskiy, 1904: VIII). Resmî Rus istatistiklerine göre yarımadaanın % 34.1 nüfusunu Kırım Tatarları teşkil etmekteydi¹⁰. Bunun dışında yarımadaada Alman, Rum, Yahudi, Ermeni, İtalyan, Eest gibi milletler yaşamaktaydı.¹¹ Kırım Yarımadası'nda görünen bu etnik çeşitlilik tabiatıyla dinî çeşitliliğin de nedenini oluşturmuştur. Söz konusu sayıma göre Kırım'da Müslümanlar ve Ortodoks Hristiyanlardan başka Protestan (Lüteran ve Mennonitler), Roman

9 *Nahiye Başkanı, Onun Hakları, Görevleri ve Sorumlulukları* adlı kitapta XIX. yüzyılın Çarlık Rusyası'nda genel olarak köy idare görevlilerinin hak, görev ve sorumlulukları ile ilgili bilgiler verilmiştir. Kaza polisinde en küçük polis rütbesi olan ve *urâdnik* (< Rus. *урядник*) adıyla geçen görevlinin vazifeleri ile ilgili bir maddede Yerel Polis İdaresinin özel emri çıktığında ilk çağrıda yedek askerlerin *prizivnaya karta* dedikleri askere alınma kartlarıyla Kaza Askeri Komutanlığı İdaresine gelmeleri için *urâdnik*'lerin sorumluluğu hususunda bilgi verilmiştir (Krayevski, 1899: 85).

10 1897 sayımında Kırım Yarımadası'nı da içine alan bütün *Tavrida Guberniyası* (Rus. *Таврическая губерния* [*Tavriçeskaya guberniya*]) sınırları içinde yaşayan Kırım Tatarlarının sayısı 187. 943 kişi, bunlardan Kırım Yarımadası'nda yaşayan Kırım Tatarlarının sayısı 186. 212 kişi (%34.1) olarak gösterilmiştir (Troynitskiy, 1904: VIII). Söz konusu sayımdan anlaşıldığı üzere Kırım Tatarları, bütün *Tavrida Guberniyası*'nda yaşayan Türklerden (tamamı 2.197 kişi, bunlardan 1. 032 erkek ve 52 kadın Yalta uyezdiinde yaşamaktadır (Troynitskiy, 1904: X) ve Müslüman Çingenelerden (1.152 kişi) ayrı tutulmaktadırlar (Troynitskiy, 1904: XII). H. Kırımli'ya göre suni bir kriterle “asıl Tatarlar”dan ayrı tutulan 2.197 “Türk”, esasında etnik bir gruptan ziyade Tatarlar arasındaki sosyal bir grubu oluşturan 1.152 kişi Müslüman “Çingene” ve çoğu geri dönmüş Kırım Tatar muhacirlerinden oluşan 21.473 Osmanlı tebaası “asıl Tatarlar”ın sayısına dâhil edildiğinde, resmî Rus istatistiklerine göre 1897'de Kırım'daki Kırım Tatar nüfusu 200.000'i aştığı görülecektir (Kırımli, 2010: 16).

11 1897 sayımında Kırım'da yaşayan Almanların sayısı 30.027 kişi, Yunanların sayısı 17.114 kişi, Ermenilerin sayısı 8.317 kişi olarak verilmiştir. Bu sayıma göre bütün *Tavrida Guberniyası*'nda 1.121 kişi İtalyan yaşamaktadır. Onlardan 812 kişi Kırım'ın Kerç şehrinde bulunmaktadır. Ayrıca bütün *Tavrida Guberniyası*'nda 2.210 kişi Eest (Lat. *Aesti*, ortaçağ döneminde günümüz Estonya'nın yerli halkına verilen isim) yaşamaktaydı. Onlardan Kırım'ın Akmescit (Simferopol) *uyezdi*'nde 621 kişi, Orkapı (Perekop) *uyezdi*'nde ise 832 kişi ikâmet etmekteydi (Troynitskiy, 1904: VIII, IX, X).

Katolik, Ermeni Katolik, Ermeni Gregoryen, Eski İnançlılar gibi farklı inançlara mensup olan insanlar yaşamaktaydı (Troynitskiy, 1904: XI).¹²

Seferber edilen askerlere Kırım'ın liman kenti Akyar'da toplanma emri verilmiştir:

***

*“Devletli padşamız ferman eyledi;
Cem olsun zapasnoy Aş-yara”, dedi...
Onuncu küniü yemegi yolda yediler;
Onbirinde Aş-yara oldular meman...*

(“Zapasnoylarıñ Türküsü” (I), Olesnitskiy, 1910: 35).

Günümüzde Kırım'ın en stratejik yeri olarak kabul edilen Akyar 1786 yılına kadar bir Kırım Tatar köyü idi. 1783 yılında Kırım topraklarının Rusya İmparatorluğu'na ilhak edilmesinin ardından, olağanüstü korunaklı limanından dolayı burada Ruslar tarafından *Sevastopol* (~ *Sivastopol*) adlı müstahkem bir liman kenti kurulmuştur (Keppen, 1837: 234, 76). Askerî açıdan süratle gelişen bu kent 1804 yılından itibaren Rusya'nın Karadeniz'deki ana askerî limanı olarak ilan edilmiştir. Bundan böyle Akyar, ticari limandan çok, bir donanma üssü hâline gelecektir. 28 Haziran 1873'te Sevastopol (Balaklava ile birlikte) *Tavrida Guberniyası*'ndan (eyaletinden) bağımsız olmak üzere “şehir idaresi” (gradonaçalstvo) statüsüne geçirilmiştir (Kırımlı, 2010: 8). 1875 yılında yolcu taşımacılığı için Ukrayna'nın Harkiv vilayetine bağlı Lozovo kentinden Akyar'a kadar uzanan demiryolu hattının tamamlanması kentin gelişmesini daha da hızlandırmıştır. Yalta'dan yaklaşık 80 kilometre uzaklıkta olan Akyar'dan hem demiryoluyla, hem de deniz yoluyla ulaşım sağlanmaktaydı. 1904-1905 Rus-Japon Savaşı dönemine ait Kırım Tatar türkülerinde şehrin adı *Sevastopol* (~ *Sevastopol*) olarak da geçmektedir:

***

Sevastopol şerinde çiyamet çoptu.
 (“Zapasnoylarıñ Türküsü” (II), Olesnitskiy, 1910: 39).

***

*Sevastopolğa keldiler, bölük, bölük oldular;
Alınğanlar qan ağladı, qurtulğanlar küldüler.*
 (“Port-Artur Türküsü” (II), Olesnitskiy, 1910: 40).

***

*Sevastopol bazarım,
Hem yazarım bozarım.
Cengke barıp sau qalsam,*

¹² Bu sayımda 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'na katılan Kırım'ın yerli halkı Karayların sayısı *Tavriya Guberniyası*'nda 6. 166 kişi olarak gösterilmiştir (Troynitskiy, 1904: XIII).

Bir mektüpçik yazarım!

(“Port-Artur Türküsü”, Samoyloviç, 2000: 20).

Türküde Akyar kenti ‘büyük bir kale’ olarak tasvir edilmektedir. Bu kente gelen askerlerin *paverka*’sı¹³ ‘askerlik yoklaması’ yapıldıktan sonra, zorlu ve uzun yolculuğa gönderilmektedirler:

***

*Aç-yar dediğimiz bir büyük kale:
Paverkaya cem oldu insanlar anda.
Kimi çaytacaç, kimi çalacaç anda!
Rabbim, cümlesine imdad ylesin!*

(“Zapasnoyların Türküsü” (I), Olesnitskiy, 1910: 36).

“Zapasnoyların Türküsü”nün birinci varyantına göre Akyar’da yedek askerler vagonlara, ikinci varyantına göre vapurlara bindirilerek yolcu edilmiştir:

***

*Er gezi yüklediler çara vagona;
Selam yolladılar geri çalana;*

(“Zapasnoyların Türküsü” (I), Olesnitskiy, 1910: 37).

***

*Ağlaşıp cümlesi papura mindi.
Dayanmas analar, yetim evlâtlar!...
Paraçod¹⁴ çalçtı, - zapaşlar kitti;
Sevastopol şerinde çiyamet çoptu.*

(“Zapasnoyların Türküsü” (II), Olesnitskiy, 1910: 38, 39).

Trans-Sibirya Demiryolu¹⁵ hattı açılana kadar Rusya’nın merkez bölgelerinden Uzak Doğu’ya yapılan sevkiyat ağırlıklı olarak deniz yoluyla gerçekleştirilmekteydi. Örneğin, Karadeniz’deki Rus Gönüllü Donanmasının gemileri 1879 yılından itibaren Uzak Doğu’ya düzenli olarak seferler yapmaktaydı¹⁶. Merkezî Rusya’dan Mançurya topraklarına Trans-Sibir-

13 <Rus. *пoвepкa* [pavérka] ‘kontrol, yoklama’.

14 <Rus. *нaпoxoд* [parahod] ‘vapur, buharlı gemi’.

15 1904-1905 Rus-Japon Savaşı döneminde, Trans-Sibirya Demiryolu Rusya’nın merkez bölgesini Mançurya topraklarıyla bağlayan tek hattı. Ne var ki, 1904-1905 Rus-Japon Savaşı başlatıldığında, Trans-Sibirya ve Doğu-Çin Demiryolları asker ve mühimmatı taşımak için pek hazır değildi, ayrıca Rusya’nın kendi topraklarından bağlantıyı sağlayan Çevre-Baykal ve Amur Demiryolları da daha tamamlanmamıştı. Bu hatlarda yol ayrımlarının sayısı az olduğundan trenlerde uzun süreli gecikmeler yaşanmaktaydı (Beskrovnyy, 1986: 115-116). Örneğin, 1904 yılının sonbahar ortasında Çar II. Nikolay’a yazılan bir mektupta savaşa gönderilen rezervlerin ilkbahardan beri Sibirya Demiryolu’nda takılıp kaldığı bildirilmekte idi (Kuropatkin, 1909: 234, 238). 1904 yılının Ocak ayında St. Petersburg’dan Port-Artur’a doğru yola çıkan Vladimir Semyonov, kitabında buz tutmuş Baykal Gölü üzerinden üç at koşulu arabayla geçtiğini, 48 verst’ı (1 verst – 1.06 km.) yarım günde arkada bıraktığını, ayrıca buz tutmuş gölden yürüyerek geçen askerî birlikle karşılaştığını yazmaktadır (Semyonov, 1907: 2-5). Kuropatkin’in kitabında Uzak Doğu’ya tren yoluyla gönderilen askerlerin yolculuğunun 40 gün sürdüğü belirtilmiştir (Kuropatkin, 1909: 245).

16 Bk. Trifonov, Yu. ve Volkov, A. (2007). “Dobrovolnyy Flot Rossii”, *Morskaya kolleksiya* (prilojenije k jurnal “Modelist konstruktor”), S 6 (96), s. 2. Karadeniz’den Uzak Doğu’ya gönderilen Rus gemilerinin yolu İstanbul

ya Demiryolu vasıtasıyla düzenli seferler ancak 1903 yılının yaz mevsiminden itibaren başlatılmıştı. Böylece, 1904-1905 Rus-Japon Savaşı döneminde savaş şartları deniz yolu seferlerine müsaade edene kadar Uzak Doğu'ya sevkiyat için hem deniz hem demiryolu imkânları değerlendirilmiştir. Uzak Doğu'ya giden bu bitmez tükenmez yolların meşakkati türkû sözlerine şöyle yansımıştır:

***

*Duşmanım ismine “Yaponya” derler;
Varacağ yermize “Mancurya” derler;
“Oradan bir dahi kelinmes” derler;
“Elal it aχχıñızı!” dedi er insan*
(“Zapasnoylarıñ Türküsü” (I), Olesnitskiy, 1910: 36).

***

*Yaponya iraç-tır, – topları patlar:
Dayanmas analar, yetim evlâtlar!...
Zapaslar toplanır cenk etmek için,
Mancuriya çöllerinde çan tökmek için;
Çarip anaları ağlatmaq için.
Dayanmas analar, yetim evlâtlar!*
(“Zapasnoylarıñ Türküsü” (II), Olesnitskiy, 1910: 38, 39)

***

*Stakan¹⁷ tolu su-mu-dur? Yapon yolu bu-mu-dur?
Alla, Alla, padşaim, etecegiñ bu-mu-dur?*
(“Port-Artur Türküsü” (I), Olesnitskiy, 1910: 39).

***

*Stakan tolu suvmıdır, Yapon yolu bumıdır,
Ey, Allanıñ zalımı, etecegiñ bumıdır.
Ağlama, anam, ağlama, babam,
Belki çare bulunır.*
(“Port-Artur” (IV), Veliyev, 2007: 160).

ve Çanakkale Boğazları'ndan geçmekteydi. 1904-1905 Rus-Japon Savaşı döneminde Boğazların hukuki durumu 13 Temmuz 1878 tarihinde Berlin Antlaşması ismiyle yenilenen bir antlaşmaya göre belirlenmişti. Daha önceki anlaşmalarda olduğu gibi, bu anlaşmanın en mühim esasını “Boğazların bütün harp gemilerine kapalı” oluşu prensibi teşkil etmekteydi (Kurat, 2011: 160). Bundan dolayı Rusya İmparatorluğu Karadeniz donanmasını Uzak Doğu'da pek kullanamamıştı. Boğazlardan yalnız ticaret gemileri geçebilirdi. Bu durumu kullanan Rus Gönüllü Donanmasının “Petersburg”, “Smolensk” ve diğer bir harp gemisi 1904 yılı Temmuz'unda Boğazlardan ticaret gemisi bandırası altında geçip Kızıldeniz'de harp bayrağı altında dolaşarak İngiliz ticaret gemilerini durdurup araştırma yapmıştı. Bunun üzerine İngiltere hükümeti gerek Babıâli ve gerek Petersburg hükümeti nezdinde şiddetle protestoda bulunmuştu (Tukin, 1999: 404). Bu olaylardan sonra Osmanlı hükümeti Boğazlar konusunda çok daha ihtiyatlı davranmıştır. 1904 yılının Kasım ayında birbirlerini belli bir mesafede takip etmeleri şartıyla Rus ticaret gemilerinin Boğazlardan geçmesi için Osmanlı Devleti tarafından izin verildiği bilinmektedir (Tukin, 1999: 408-409). Genel olarak Rusya'nın Uzak Doğu'daki yayılma politikasında Rus Baltık Denizi Filosu büyük rol oynamıştır.

17 <Rus. *стакан* [stakan] 'bardak'.

Tarihî Mançurya Bölgesi Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuzeydoğusunda bulunup güneydoğuda Kore, güneyde Sarı Deniz ile çevrilmiştir. Bu bölge XIX. yüzyılın sonlarından itibaren dünya siyasetinde çok önemli bir rol almış, 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'nın da temel nedeni olmuştur. Bu savaş döneminde Uzak Doğu'ya demiryolu vasıtasıyla sevk edilen askerlerin yolu Mançurya'nın Harbin şehri üzerinden geçmekteydi:

***

*Şu Harbinge varğanda, cümle millet qarışsun!
Dua etiñ Allahqa: "Padişalar barışsun!"
("Port-Artur Türküsü" (II), Olesnitskiy, 1910: 41).*

1898 yılından itibaren Trans-Sibirya Demiryolu hattının inşasıyla gelişen Harbin şehri Doğu Çin Demiryolu'nun merkezi idi.¹⁸ Buradan Dailan (Lüda) ve Port Artur (Lüşunkou) gibi Güney Mançurya'nın kıyı kentleriyle doğrudan demiryolu bağlantısı sağlanmaktaydı. 1904-1905 Rus-Japon Savaşı harekâtının önemli hedefi Port-Artur limanı olduğu için savaşın ilk aylarında Rusya'nın farklı bölgelerinden seferber edilen askerlerin büyük kısmı Port-Artur'a sevk edilmekteydi.

***

*Pađsadan ferman keldi Port-arturğa varmağa,
Port-arturğa varğan soñra, yaponlarnı qırmağa.
("Port-Artur Türküsü" (II), Olesnitskiy, 1910: 40).*

***

*Maşınalar yağlandı, bir birine bağlandı;
Port-artura varğan soñ, başım, közüm aylandı.
("Port-Artur Türküsü" (I), Olesnitskiy, 1910: 40).*

***

*İstambulda bir quş bar,
Qanatında kümüş bar.
Part-Artur'a giden qaytmay
Elbet onda bir iş bar.
("Port-Artur Türküsü", Samoyloviç, 2000: 20).*

Tarihî Mançurya'nın tam güneyinde bulunan liman-şehir Port-Artur günümüzde Lüşunkou adıyla bilinmekte ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin ku-

18 Doğu Çin Demiryolu'nun inşaat ve işletme haklarının Rusya tarafından alınmasıyla pek çok Rusyalı inşaat bölgelerine akmaya başlamıştı. Farklı etnik gruplardan oluşan bu insanlar arasında çok sayıda İdil-Ural Türkleri de bulunmaktaydı. 1904 yılından itibaren, özellikle Harbin'de Türk-Tatar nüfusunun arttığı görülmektedir. Kısa süre içerisinde bu Türkler yeni topraklarda mescit, cami, okul gibi yerleri faaliyete geçirmişlerdi. Rus Devrimi sonrasında İdil-Ural Türklerinin Uzak Doğu'ya göç etmesiyle Harbin'deki İdil-Ural Türklerinin sayısı iyice artmıştı. Bu dönemde Harbin şehri göçmen Türk Tatarlar için bir buluşma noktası hâline gelmişti. Uzak Doğu'daki Türklerin sosyal ve kültürel merkezi 1930 yılında Japonya'ya kayana kadar Harbin olmuştur. Uzak Doğu'daki varlıklarını güçlendiren İdil-Ural Türkleri seslerini dünyaya duyurabilmek için matbaalar bile kurmuşlardı (Dündar, 2004: 75-89).

zeydoğusunda, Liaoning eyaletinin Dalian bölgesinde yer alarak ülkenin en stratejik noktalarından birini oluşturmaktadır. 1860 yılından sonra Batılılar tarafından Port Artur (Port Arthur) ismiyle tanınmış bu liman önceleri Lüshunkou adıyla bir balıkçı iskelesi iken jeo-stratejik konumunun değerlendirilmesiyle özellikle 1884 yılından sonra Kuzey Çin filosu gemilerinin bağlama yeri olarak hızla gelişmeye başlamıştır (Kowner, 2005: xix; Brockhaus, 1898, XXIV A: 636). 1894-1895 Çin-Japon Savaşı sonucunda bu topraklar Japonların eline geçmiş, fakat daha sonra tekrar Çinlilere iade edilmiştir. 1898 yılında bu bölge, Pasifik Okyanusu'nda buz tutmayan bir limana sahip olmaya çalışan Rusya İmparatorluğu tarafından kiralanmış, limanın adı Port-Artur olarak değiştirilmiştir (Kurat, 1987: 369-371). Rusların Port-Artur'daki askerî gücü, Rusya'nın Uzak Doğu sınırlarının güvenliği için önemliydi. Dolayısıyla, bölgede bir deniz kalesi inşasına başlanılmasıyla Port-Artur imanı Rusya Pasifik Filosunun ana askerî üssü hâle getirilmiştir (Şişov, 2005: 285). Bölgede kendi çıkarlarını korumaya çalışan Japonya'nın açtığı savaşın başlangıç yeri işte bu yüzden Port-Artur olmuştur.¹⁹

***

*Port-arturuñ malesi, ne büyüktür çalesi!
Zapas kiten yaşlarıñ ağlap çaldı anası.*

(“Port-Artur Türküsü” (I), Olesnitskiy, 1910: 39).

1904 yılının Şubat ayında 8'i 9'a bağlayan gece (Ocak 26-27) Japonların Port-Artur'daki ani saldırısı belli bir süre devam eden Rusya ve Japonya arasında yaşanan siyasi gerginliğin sonucuydu. Başka bir ifadeyle, son yıllarda iki ülke arasında yaşanan siyasi krizin yeni bir savaşa yol açacağı aşikârdı. Ruslar, olası savaşta Japon ordusunu “şapkalar atarak” yeneceklerini zannetmişlerdi (Kurat, 1987: 370). Hatta Rusya İçişleri bakanı V. P. Pleve'ye göre ülkedeki olası devrimi bastırmak için galibiyetle sonuçlanan küçük bir savaşa ihtiyaç vardı (Derevyanko, 2005: 35). 8 Şubat (26 Ocak) 1904 tarihinde Kronstadt limanı komutanı Amiral Stepan Osipoviç Mankarov Denizcilik Bakanlığına yazmış olduğu mektubunda Port-Artur'daki Filo'nun derhâl iç havuza çekilmesi gerektiğini, aksi takdirde çok ağır bedel ödeyerek ilk gece saldırısında çekilmek zorunda kalacağını uyarıyordu. Mektuba ilgi gösterilmese de savaş başlar başlamaz Rusya Pasifik

¹⁹ Port-Artur'da Çinli garnizondan kalan kale yapıları konum olarak Sarı Deniz'de oldukça elverişli bir yerde bulunmakta idi. Ne var ki Çin-Japon Savaşı'ndan sonra bu kalenin askerî değeri hiç kalmamıştı (Şişov, 2005: 286). Bu yüzden Laodun Yarımadası'nın güneyinde Ruslar tarafından yeniden bir deniz kalesi inşasına başlatılmıştı. 1903 yılına gelindiğinde Rusya'nın Uzak Doğu genel valisinin konağı artık Port-Artur'daydı. Port-Artur Rusların hâkimiyeti altında iken burası yeni ve eski şehir olarak iki bölge olarak gelişmiştir. Yeni Port-Artur Rusya İmparatorluğundan gelen vatandaşlar sayesinde büyümüş, çevrede yeni binalar inşa edilmiştir. 1904 yılında kentnin nüfusu 34.000'e ulaşmıştır. 1 Ocak 1904 yılında Mançurya ve Amur kıyıları bölgesinde Rus askerlerinin sayısının 98.000 civarında olduğu bilinmektedir (Derevyanko, 2005: 62). Kakuk'un eserinde yer alan *Patarturda kemiler / içi tolğan güzeller / faytonnara biniyeler / cilve satıp kezeyler* satırları muhtemelen bu dönem ile alakalıdır (Kakuk, 1993: 169).

Filosunun başına bu mektubun müellifi, Rus deniz yüksek komutanı, oseanoloji uzmanı, gemi yapımı mühendisi, vis-amiral Stepan Osipoviç Makarov (1849-1904) getirilmiştir (Yeremeyev, 1939: 43). Kırım Tatarlarının “*Makarof Türküsü*” işte bu amiralin ismi ile alâkalıdır. Yeni görevine başlar başlamaz donanmada köklü değişiklikler yapmaya çalışan Amiral Makarov Port-Artur’daki görevinin tam 36. gününde, bulunduğu bayrak gemisi “Petropavlovsk”un bir mayına çarpması sonucu hayatını kaybetmiştir. 13 Nisan (31 Mart) 1904 tarihinde yaşanan bu olaylar “*Makarof Türküsü*”nde şu şekilde anlatılmıştır:

***

*Russiya bazandı çoq askerine;
Makarof başını qoydu kendi yerine.
Parahotu batmıştır ğayet derenge;
Floskiler²⁰ çıktı ökse serenge
Yeneral Makarof bir sös söyledi,
Yaponların canını cinitti!
Söylegen sözüne peşman eyledi;
Yaponlarğa canını teslim etti.*

(“*Makarof Türküsü*” (I), Olesnitskiy, 1910: 41-42).

Port-Artur kalesini ele geçirebilmek için Japonlar saldırıyı hem denizden hem karadan gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Bunun için Kore’ye çıkarılan Japon askerleri süratle hareket ederek Mançurya’ya girmiştir. Mançurya Rus Ordusu Komutanlığında General Kuropatkin bulunmakta idi. Rusya’nın önemli devlet adamlarından biri olan Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin (1848-1925) ilk askerî görevini I. Türkistan Silahlı Taburu’nda başlamıştır. Mesleki hayatında ortaya koyduğu başarılar sayesinde General Kuropatkin Çar II. Nikola’nın dikkatini çekmiş, 1898 yılında Savaş Bakanı görevine atanmıştır. En üst düzey görevlerinden birisine ulaşan General Kuropatkin 1904 yılının Şubat ayında Çar II. Nikola’nın emriyle Mançurya bölgesine gönderilmiştir.²¹

***

*Padşamıza Alla omürler versin!
Kiten xardaşlarımıza selamet versin!
Yeneral Kuropatkine selame tursun.
Alla imdad eylesin cemi-ciana!*
(“*Zapasnoyların Türküsü*” (I), Olesnitskiy, 1910: 36).

20 <Rus. флотский [flotskiy] ‘bahriyeli, denizci’.

21 Bk. Yazıcı, S. ve Çelik, M. B. (2008). “Türk Tarihinde Bir Rus General: Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin (1848–1925)”. *SAÜ Fen-Edebiyat Dergisi*, 1, 233-245. Bk. “Pravitel’stvenniya rasporyajeniya i ofitsial’niya doneseniya o voyne”. *Letopis’ voyni s Yaponiyey*, 1 (1904), 17-18. (1904-1905 yıllarında Sankt-Petersburg’da yayımlanan haftalık dergi, editör Dubenskiy, D., http://militera.lib.ru/periodic/1/abc/1_36316.html erişim tarihi: 10.05.2019).

Mançurya topraklarında süratle ilerleyen Japonlar Mayıs ayının ortalarında Port-Artur'un arkasını kesmiş, böylece Port-Artur'da bulunan Rus askerlerinin Mançurya'daki ana Rus ordusu ile irtibatı kopmuştu. Daha sonra arka arkaya yapılan muharebelerde hep yenilen Ruslar 3 Ocak 1905 (21 Aralık 1904) tarihinde, neredeyse 11 ay devam eden kuşatmadan sonra Port-Artur kalesini Japonlara teslim etmişti.²²

***

*Gizli gazet bastılar, Port-Arturğa astılar,
Bunu oquğan zapaslar, otstupleniye²³ yaptılar,
Ağlama, anam, ağlama, babam,
Belki çare bulunır.
("Port-Artur" (IV), Veliyev, 2007: 160).*

***

*Part-Arturñ qalesi,
Ne öksektir malesi!
Yüz biñ asker onda bar,
Hiç tapılmay çaresi...
("Port-Artur Türküsü", Samoyloviç, 2000: 19).*

Port-Artur'un düşmesiyle savaş tamamen Rusların aleyhine dönmüştü. 1905 yılının Şubat ayında günümüz Shenyang yakınında cereyan eden Mukden muharebesinde Ruslar bir kez daha yenilgiye uğramıştı. Bu muharebeden sonra General Kuropatkin görevden alınıp yerine General Lineviç getirilmişse de savaşın seyri değişmemişti (Derevyanko, 2005: 401). 1904 yılının Ekim ayında Baltık Denizi'nden Uzak Doğu'ya II. Pasifik Filosu adıyla gönderilen Rus Baltık donanması 27 Mayıs (14 Mayıs) 1905 tarihinde Tsuşima yakınlarında Japonlar tarafından imha edilince 5 Eylül (23 Ağustos) 1905 tarihinde iki ülke arasında Portsmouth Barış Anlaşması imzalanmıştır. Bu savaşta Rus kaybı, ölü ve yaralı 400 bin kişiydi (Kurat, 1987: 370 -371). Onların içinde pek çok Türk-Müslüman vardı.

***

*Kuropatkin başımız, doñuz eti aşımız.
Port-arturñ içinde çaldı bizim leşimiz
Ağlama, anam, ağlama, babam – belki Mevlam çutarır!
("Port-Artur Türküsü" (I), Olesnitskiy, 1910: 39).*

***

22 Rus ordusu 1904 yılının Ağustos ayında Lâoyan yakınlarında cereyan eden meydan muharebesinde kuzeye doğru çekilmiş, bir ay sonra başlatılan Şahe yakınlarındaki muharebede ise yine başarılı olamamıştır (Kurat, 1987: 370).

23 <Rus. отступление [atstupleniye] 'geri çekilme, ricat etme'.

*Allah qara çekti qalemni, mağraştırdı alemni,
Ne müşkül ola iken Port-arturnuñ ölümü!*
("Port-Artur Türküsü" (II), Olesnitskiy, 1910: 41).

***

*Kuropatkin başımız,
At etidir aşımız!
Part-Arturnuñ içinde
Qaldı cümle yaşımız.*
("Port-Artur Türküsü", Samoyloviç, 2000: 20).

Sonuç

Resmî tarihe bakıldığı zaman Rusya İmparatorluğu'nda 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'ndan sadece Rusların etkilendiği gibi bir düşünceye varılmaktadır. Oysa Rusya İmparatorluğu Uzak Doğu'ya tebaasında bulunan pek çok farklı etnik topluluğun askerlerini de göndermiştir. Onların içinde Kafkasya, İdil-Ural ve Kırım Türklerinden de pek çok asker vardı. Kendilerine verilen askerî vazifeleri sadakatle yerine getiren bu insanlar her ne kadar bir Rus askeri olarak tarihin gölgesinde kalsalar da millî edebiyatları sayesinde kendi dillerinde gerçek etnik kimlikleriyle, inançlarıyla milletlerine seslerini duyurabilmişlerdir. Kırım Tatarlarının "Zapasnoyların Türküsü", "Makarof Türküsü", "Port-Artur Türküsü" bunun en iyi örnekleridir. Bu eserlerde Kırımlı askerlerin evlerinden nasıl alındıkları, savaş alanına ulaşmak için hangi yollardan geçtikleri, savaştaki durumları, savaşta yaşananlar ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Türkülerde Kırım Tatar halkını derinden etkileyen önemli tarihî gelişmeler aksettirilirken Rusya İmparatorluğu tebaasının, özellikle de Kırım Tatarlarının mağduriyeti anlatılmıştır. Türkülerde her ne kadar "Düşmanım ismine 'Yaponya' derler..." veya "Zalım yaponlar evleri yıxtı..." gibi örnekler yer alsada, mağduriyetin esas sebebinin Rusya İmparatorluğunun, kendi tebaasına (özellikle de Kırım Tatarlarına) karşı uyguladığı siyasetin olduğu görülmektedir. Bu durum türkü sözlerinde şu şekilde ifade edilmiştir "Alla, Alla, pağsaim, eteceğın bu-mu-dur?" Türküde iki ülke liderinin barışması ve savaşın sona ermesi için Allah'a dua edilmesi çağrısında bulunmaktadır: "Dua etiñ Allahqa: "Pağşalar barışsun!" ("Zapasnoyların Türküsü" (I, II), Port-Artur Türküsü"(II), Olesnitskiy, 1910: 36, 39, 41). Böylece, 1904-1905 Rus-Japon Savaşı dönemi Kırım Tatar türkülerinin aslında XX. yüzyılın başında Kırım Tatarlarının içinde bulunduğu durumu aksettirmekte olduğu görülmektedir.

Araştırmamıza konu olan türküler arasında Kırım Tatarları için "Port-Artur Türküsü'nün ("Port-Artur") özel bir yeri olduğu ayrıca belirtilmelidir. 1944 Sürgün faciasından sonra bu türkü Kırım Tatarlarının

bulunduğu her yerde seslendirilmiş, anneler bu türküyü yavrularına ninni yerine söylemiştir. “Port-Artur Türküsü” Kırım Tatar halkına sadece 1904-1905 Rus-Japon Savaşı faciasını değil, bunun öncesinde ve sonrasında ardı arkası kesilmeyen faciaları da hep hatırlatmıştır. Sovyet döneminde bir müddet yasaklanmasına rağmen, özellikle düğün gibi etkinliklerde veya 1957 yılında Özbekistan’da teşkil edilen Kırım Tatarlarının “Qaytarma” müzik ve dans grubu konserlerinde “Port-Artur Türküsü” (“Port-Artur”) halkın yoğun isteği üzerine hep seslendirilmiş, seyirciler tarafından hep ayakta dinlenmiştir. Türküde geçen “Port-Arturdan qaytqan soñra olur bizim toyumuz” sözleri halkın umuduna umut katmıştır.

Türkü metinlerinde kullanılan bazı harfler hakkında bilgiler:

ğ harfi sızıcı ve art damaktan boğaza kayan [g] ünsüzü için kullanılır. Bu harf Kırım Tatar Türkçesi Latin alfabesinde yer almaktadır.

q harfi tonsuz ve süreksiz, art damaktan boğaza kayan [k] ünsüzü için kullanılır. Kırım Tatar Türkçesi Latin alfabesinde yer almaktadır.

ñ harfi tonlu, genizden çıkan [ŋ] akıcı art damak ünsüzü için kullanılır. Kırım Tatar Türkçesi Latin alfabesinde yer almaktadır.

χ harfi gırtlaktan çıkan sızıcı [x] ünsüzü için kullanılmaktadır. Kırım Tatar Türkçesi Latin alfabesinde χ harfi yer almamaktadır. [x] sesi Kırım Tatar Türkçesi güney bölgesinin bazı ağızlarında [k] ünsüzü yerine geçtiği için bu özelliği göstermek amacıyla bazı kelimelerde χ harfi kullanılmıştır

Kaynakça

- Arıkan, S. (2011). *Kendi Kaleminden İsmail Bey Gaspralı'nın İdealleri, İşleri, Tavsiyeleri ve Haberleri. II*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Beskrovniy, L. (1986). *Armiya i Flot Rossii v Naçale XXv. Oçerki Voyenno-Ekonomiçeskogo Potentsiala*. Moskva: «Nauka».
- Brockhaus, F. (1892a). *Entsiklopediçeskiy Slovar'*, Tom VI a, (Vinosloviye–Volan). S-Peterburg. 930-931.
- Brockhaus, F. (1892b). *Entsiklopediçeskiy Slovar'*, Tom VII, (Volapük–Vıgovskie). S-Peterburg. 93-98.
- Brockhaus, F. (1894). *Entsiklopediçeskiy Slovar'*, Tom XII^A, (Zemper–İmidokislötı), S-Peterburg. 504-514.
- Brockhaus, F. (1898). *Entsiklopediçeskiy Slovar'*, Tom XXIV ^A, (Polyarnıya siyaniya–Praya), S-Peterburg.
- Derevyanko, İ. (2005). «*Belye pyatna*» *Russko-yaponskoy voyını*. Moskva: İzdatel'stvo «Eksmo», İzdatel'stvo «Yauza».
- Dündar, A. M. (2004). “Japonya Türk-Tatar Diasporası”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 1*, (Kasım 2004), 75-89.

- Keppen, P. (1837). *O Drevnostyah Yujnogo Berega Krıma i Gor Tavriçeskih (Krumskiy Sbornik)*. Sankt Peterburg: İmperatorskaya Akademiya Nauk.
- Kırımlı, H. (2010). *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Kowner, R. (2005). *Historical Dictionary of the Russo-Japanese War*. Historical Dictionaries of War, Revolution, and Civil Unrest, No. 29. Lanham, MD: The Scarecrow Press.
- Krayevskiy, K. (1899). *Volostnoy Starşına, Yego Prava, Obyazannosti i Otvetstvennost'*. Moskva.
- Kurat, A. N. (1987). *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: TTK Yayınları.
- Kurat, A. N. (2011). *Türkiye ve Rusya, XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Kuropatkin, A. (1909). *Zapiski Generala Kuropatkina o Russko-Yaponskoy Voyne. İtogi Voyni*. Berlin: Bühnen und Buchverlag russicher Autoren, J. Ladyschnikow.
- Ojegov, S. ve Şvedova N. (2008). *Tolkoviy Slovar' Russkogo Yazıka*. Moskva: Rossiyskaya Akademiya Nauk.
- Olesnitskiy, A. (1910). *Pesni Krısmkih Turok (Tekst, Perevod i Muzıka)*. Moskva: Tipografiya N-v Gatsuka.
- Öztürk, Y. (2000). *Osmanlı Hakimiyetinde Keefe (1475-1600)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Samoyloviç, A. (2000). *İzbranniye Trudı o Krıme*, ("Krımskaya Pesnya Pro Port-Artur", 1910). Simferopol': «Dolya», 19-22.
- Semyonov, V. (1907). *Rasplata*. Sankt Peterburg.
- Şişov, A. (2005). *Tverdini Rossii. Ot Novgoroda do Port-Artura*. Moskva: "VEÇE".
- Troynitskiy, N. (1904). *Pervaya Vseobşaya Perepis' Naseleniya Rossiyskoy İmpirii 1897 g. XLI. Tavriçeskaya Guberniya*. İzdaniye Tsentralnago Statistiçeskago Komiteta Ministerstva Vnutrennih Del.
- Tukin, C. (1999). *Boğazlar Meselesi*, (Haz. Aksoy, B.). İstanbul: PAN Yayıncılık.
- Veliyev, A. ve Kakura, S. (2007). *Qırımatar Muacir Türküleri*. Simferopol': QCI «Qırımdevoquvpedneşir»
- Vozgrin, V. (2014). *İstoriya Krumskih Tatar: Oçerki Etniçeskoj İstorii Korennogo Naroda Krıma v Çeturyoh Tomah. Tom II. 3-ye izd.* Simferopol': «Qartbaba prodakşn».
- Yefimov, S. (1999). *Administrativno-territorial'niye Preobrazovaniya v Krımu 1783 - 1998*. Simferopol': «Tavriya = Plus».
- Yeremeyev, L. (1939). *Admiral Makarov*. Moskva-Leningrad: Voyenno-Morskoye İzdatel'stvo NKVMF SSSR.

Extended Summary

The end of the 19th century was a period when powerful states of Europe engaged in intense struggles with each other to increase their influence over China. At the end of the 19th century - at the beginning of the 20th century, the influence areas of England, France and Germany on the territory of China took the final form. During that period, China had become almost semi-colonial. The Russian Empire, which tried to have an ice-free port in the Pacific Ocean, was also involved in this struggle. The main interests of Russia were concentrated in the Manchuria region of China. This situation was not suitable for the interests of the Japanese Empire. These two countries, trying to protect their own interests, entered into a competition on the Manchuria region of Korea and China. Even though the China-Japanese War, which started in 1894 due to Korean territory, ended with the victory of Japan in 1895, upon the intervention of Germany and France, Japan had to give up South Manchuria, which it wanted from China. Russia, which wanted to take this region under its control, rented Laodun Peninsula for 25 years in 1898, after placing the fleet of Manchuria in strategically important Port-Arthur *Port* (now called Lüshunkou) in Laodun Peninsula, through making pressure on China, and it also had the right to expand the Trans-Siberian Railway construction that it started in the 1890s to Port-Arthur. In the summer of 1903, the completion of the railway construction to Port-Arthur and the failure of the Russo-Japanese negotiations since 1901 had prompted the Japanese. On February 8 (January 26), 1904, the Russian-Japanese War started with a sudden attack by the Japanese main fleet and the Russian naval fleet in Port-Arthur. Upon this, on February 9 (January 27), 1904, Tsar Nikolay II called on his loyal subjects to stand up for the Homeland's defence in a manifesto he signed. Considering the country's increasingly worsening foreign and domestic political situation, the Main Headquarters of Russia decided to mobilize uncommitted forces mainly in support of the army in the territory of Manchuria, in order not to leave the borders and internal regions of the Empire unprotected. In that period, partial (regional) mobilization was implemented in the Russian Empire. The most recent mobilization was announced on August 19 (August 6) in 1905, before the peace agreement was signed. The Russian Empire also sent troops from many different ethnic communities to the Far East. Among them, there were many soldiers from the Caucasus, Idil-Ural and Crimean Turks. Doing research on the Crimean history, Voleliy Vozgrin states that 900 reserve soldiers from the Crimean Tatars were mobilized urgently in the last months of the fall season before the war operation started, and then such campaigns were repeated many times. The 1904-1905 Russo-Japanese War ended with the Portsmouth Peace Agreement, signed between the two countries on September 5 (August 23) 1905. In this War, the Russian loss was 400,000 dead and wounded. There were many Turkish-Muslims among them.

What happened during this war, which resulted in the victory of the Japanese, was the subject of Crimean Tatar folk literature products, especially folk songs. In our study titled "**Russo-Japanese War 1904-1905 in the Folk Songs of Crimean Tatars**", works such as "*Zapasnoylarıñ Türküsü*" ("*The Folk Song of Reserve*

Soldiers”), “*Makarov Türküsü*” (“*Makarov Folk Song*”) and “*Port-Artur Türküsü*” (“*Port-Arthur Folk Song*”) are given as examples. These folk songs were written for the first time by researchers working on Crimean Tatar folk songs such as Aleksey Olesnitskiy and Aleksandr Samoylovich. A. Olesnitskiy, who compiled in 15 villages in the south of Crimea in 1909, presented a total of five works with his variants under the title of *Folk Song of the Russian-Japanese War Period* in his book “*Folk Songs of the Crimean Turks*” in Russian. In 1910, the article of the famous Turkologist Aleksandr Samoylovich in the Russian language titled “*Crimean Turkic about Port-Arthur*” was published. In the article, the original text of “*Port-Arthur Folk Song*” consisting of six couplets is given in Cyrillic letters and its Russian translation is presented. In 2007, in the book “*Crimean Tatar Immigrant Turks*” prepared by Ablâziz Veliyev and Server Kakura, it was given in the *Soldat Turks (Soldier Turks)* group along with the folklore variants related to the 1904-1905 Russian-Japanese War period. In the content of these folk songs, how the Crimean soldiers were taken from their houses, which roads they went to reach the battlefield, their situation in the war, the events in the war were explained in detail. The spiritual collapse, pain, and sadness of the Crimean Tatars’ war in Turks are covered. Thanks to the aforementioned works, the emotional reactions, traces and effects of the Crimean Tatars’ historical events at the beginning of the 20th century have been transferred to the present day. While the important historical developments that deeply affect the Crimean Tatar people in the folk songs are reflected, the victimization of the Russian Empire subject, especially the Crimean Tatars, is explained. Although there are examples such as “*Düşmanımın ismine ‘Yaponya’ derler... (i.e. They say Yaponya for the name of the enemy...)*” or “*Zalım yaponlar evleri yıxdı ... (i.e. Those who did cruelty destroyed the homes...)*” in folk songs, it is seen that the main reason for the victimization is the policy of the Russian Empire against its subjects (especially Crimean Tatars). This situation is expressed in folk lyrics as follows: *Alla, Alla, padşaim, etegeñ bu-mu-dur? (i.e. Allah Allah, My Sultan-Tsar, is that the justice for us?)*” (*Port-Arthur Folk Song*). Thus, it is seen that the Crimean Tatar folk songs in the period of 1904-1905 Russian-Japanese War reflect the situation of Crimean Tatars at the beginning of the 20th century. The events described in the Crimean Tatar folk songs, which are a product of oral literature, were evaluated in the light of historical information.